

ТВОРЧЕСКОТО БЕЗПОКОЙСТВО НА ЛИТЕРАТУРНИЯ КРИТИК

Някак привикна слухът ни с упреците, отправяни от някои писатели към критиката. Пък и не само от тях. В този укор има нещо тревожно и твърде показателно. С основание се безпокои талантливият писател, когато съзре, че като художник той не е разбран добре от критиците, че са недооценени художествените качества на неговите произведения. И справедливата тревога на такъв писател твърде много импонира на оная категория автори, които неоснователно живеят с убеждението, че са пренебрегнати и подценени. И тъкмо от тях най-често могат да се чуят подвиквания от подобен характер: да, нас ни е нужна здрава, творчески-съзидателна, насърчително-градивна, боева критика и тя трябва да се укрепва и развива. След тези по същество справедливи изисквания обикновено следват куп назидания, а понякога се изсипват безконтролно и хулни думи по адрес на някои млади, пък не се пощадяват и по-опитните литературни работници.

Добре е, че не всички се отнасят с такава пренебрежителност и лекота към въпросите, които стоят за разрешаване от българската литературна критика. И това е хубаво. Нерадостното е обаче, че все още много слаби произведения задръстват литературния ни пазар и с лека ръка се насърчават от някои издателства.

Днес за критиката се пише и говори, че тъкмо на нея е предоставено да застане на преден пост, в челния батальон на революционната ни литература; да се вмесва по-активно в ръководството на литературния процес и да утвърждава най-ярките явления на нашия живот. Критиката не би изпълнила своя дълг, би изгубила значение и всякакво ръководно място в литературата, ако не изтъква изключителното и благотворно значение на ленинската партийност за всестраниното и пълноценно отразяване на съвременността. Само чрез уметелото съчетание на тази партийност със значителното майсторство в художествената практика на писателя могат да се утвърдят силата и красотата на днешния ни живот. Призивът за повишаване на

художествената дълбочина и проникновеност при отразяването на живота е твърде навременен, защото у нас нерядко могат да се срещнат „художествени“ произведения, по начало добре проектирани, с актуална, общественно-значима тема, но без всякакво естетическо въздействие, без сила, която да оживи и внуши замислените идеи и образи. Не е ли срамен фактът, че някои писатели се радват повече на натрупаните печатни коли и редят всяка година роман след роман, а не предизвикват с тях възмущение у читателите. В подобни творения няма нито един жив реалистичен образ. Как ще изпълни предназначението си на ревностен глашатай на успехите в литературата критиката, ако премълчава неуспеха, провала в работата на такива автори?

За съжаление тъкмо слабите автори проявяват най-нетърпеливо желание да бъдат изтъквани от критиката. Но нима техните „художествени“ произведения могат и трябва да се сочат като пълноценно социалистическо изкуство? Не съзираме ли в такива творби живота ни оскърбително опростен, вулгарно ограничен и схематизиран? Тъкмо сурогатите в литературата са най-атакуеми от апологетите на абстрактното изкуство и те именно се сочат като „образци“ за „пораженията“, които бил нанесъл художественият метод на социалистическия реализъм. Всъщност бедните, безжизнените и неизразителните произведения нямат нищо общо със социалистическия реализъм.

С пълно основание на литературната критика се гледа и като на най-оперативното и остро оръжие срещу опитите да се ревизира марксистко-ленинската естетика. Безспорно срещу пристъпите на съвременния ревизионизъм ще трябва да се ладе сериозен отпор, да се разкрива огромното богатство и художествено превъзходство на нашата идеология, на реалистичната ни естетика. Критиката трябва да изтъква образната сила на зрелите творби, които възбудят и разтърсват из основи ума и сърцето на новия човек. Само дълбокото реалистично изобразяване

разкрива в най-голяма широта и пълнота правдата и красотата на новия ни живот. И тъкмо това жизнено богатство и разнообразие повелява да се води борба срещу всякакво обедняване, опростителство и вулгаризация в литературата, да се изтъква ограничеността на натуралистическото и примитивно изобразяване. Само така ще се ограничат и сковаващите попълзновения на схематизма, ще се заклеят вулгарният социологизъм и конюнктурата, ще се стопи ледът на догматизма и сектантството. Нима често пъти заради хубавата идея, заради красотата и актуалността на даден проблем не се пишат набързо слаби и безжизнени произведения? Вярно е, създават се такива творби и са бледи, сухи и неизразителни не защото имат незначителна идея, а поради това, че основният материал остава неовладян и неасимилиран творчески. По такъв начин се пресичат жизнените сокове в литературата, тя престава да се развива по „законите на красотата“ и се превръща в регистратор на събитията, в обикновена хроника, в чист протокол на времето.

И, струва ми се, че отстраняването на недъзите в общата работа ще трябва да започне с повишаването на творческата възискателност от страна на самите художници. Станало е вече банално да се сочи как са работели класиците на нашата и на световната литература. Но въпреки всичко техният пример е твърде показателен. Те са създали шедьоври, гениални творби, запазили грандиозната си художествена образност, монументалната си идейно-емоционална сила, неповторимата си свежест и красота.

Очевидно е, че за да се утвърди едно художествено произведение от литературната критика при всички случаи не трябва да се забравя, че именно в нашата литература са израснали такива творци като Ботев и Вазов, Яворов и Алеко, Смирненски и Вапцаров. Най-значителното в литературното наследство трябва винаги да се има предвид.

Никой не би оспорил, че за големия успех на родната ни литература са нужни всецяло отдадени на нея талантлив и предани творци на родината. Хора, направили творчеството си лична участ. С укрепването на метода на такива художници, в непосредствената им връзка с живота на народа, би се утвърждавала и развивала посепенно голямата наша литература. Тогава и литературната критика като неразделна част от литературата ще отразява най-ясно равнището на постиженията ѝ, красотата ѝ и бъдещото ѝ развитие. За успешното развитие на литературата ни е нужна дълбоко принципиална ленинска критика, подбудена само от чиста любов към изкуството, тревожеща

се от съдбата на творческите личности, способна да казва точни и смели слова. Слова, но не за обиди, а за творческо насочване и подкрепа на достиженията в литературата. Ето — уреждат се обсъждания за състоянието на лириката или белетристиката за даден период от време — ала критиката понякога се спотаява, мълчи. . . Литературният критик ще трябва да изгаря от болките и безпокойството на писателите, да се превърне в компетентен ценител, в скъп и желан съветник, в ръководител с проникновено виждане и вещо познание за литературния процес и за бързите промени в нашия живот.

За недъзите в работата на писатели и критици в сегашния момент е нужен честен и откровен разговор. Такъв искрен и чистосърдечен разговор, в който да се казват взаимно верни и горчиви истини, макар предизвикващи мъка и болка. Това ще бъде от полза. И в общото более трябва на всяка цена да се стопят, да изгорят личните, користните подбуди и нездравите самочувствия и да се мине напред. Такъв катарзис е желан. Така ще се постигне по-цялостно и непосредно общуване в творческата работа. В съвместния литературен труд ще трябва да заглъхне менторският тон, да се изпари всякакво подозрение и недоверие между писателя и критика, да угаснат и най-дребните следи от безпринципна игра на вкусовски предпочитания. Необходимо е да се подава ръка на всяко дарование и от сърце да се радваме на успехите му в писателската работа. Но в конкретната си практика литературната критика среща твърде активната и безпринципна намеса на ония творци, които нямат сили да разберат несполуките си и не откриват недъзите в художествената си продукция. Ще помогне ли на такива писатели критиката, ако с лека ръка се съгласи да премълчи неуспеха или посочи за сполука нехудожествени творби? Няма ли да избледнее и да се принизи в такъв случай понятието ни за висок естетически критерий, какъвто не един път са предявявали към творците на художественото слово такива колоси на прогресивната човешка мисъл като Маркс, Енгелс, Ленин? И къде ще остане етиката на такава литературна критика, ако тя при всички случаи не се отнася с преклонение и с голямо уважение и обич към истината?

Не е ли дошло време вече да се свият първите венци от цветовете на новата ни социалистическа класика? Комунизмът трябва да се среща с голямо изкуство. Едва ли ще се сгреши, ако се заговори за още по-голяма художествена пълноценност и възискателност, за да се направи по-бързо скокът тъкмо към една социалистическа класика. За величията на епохата ни са необходими по-зрели

по-пълнокръвни и живи художествени произведения.

★

Като говорим за проблемите на съвременната литература си спомням редицата събрания, съвещания и заседания в Съюза на българските писатели, обсъжданията и дискусиите, станали в нашия литературен печат, посветени все на тези проблеми и ги свързвам с първата книга литературно-критически статии на Емил Петров — „Поезия и псевдопоезия“, издадена от „Български писател“ в края на 1956 година. И тази връзка, струва ми се, съвсем не е случайна. Този млад литературен критик се оформи и израсна в първото десетилетие след народната победа и заживя отблизо със задачите на новата ни литература. И сега той е всецяло в съвременността, в проблематиката на днешната социалистическо-реалистическа литература. Затова в двадесетте поместени статии в книгата се разисква тъкмо по тези проблеми, вълнуващи нашите съвременни писатели и читатели. Вярно е, че тук съвсем не е изчерпано всичко. Не са направени по-значителни обобщения по такива въпроси като силата на ярката комунистическа партийност в литературата ни след Девети септември и нейната новаторска същност; не се обръща поглед към литературното наследство; незасегнат остава и проблемът за националната багра на литературата, на стилового и жанрового ѝ разнообразие, обогатяването ѝ с нови черти от метода на социалистическия реализъм. Някои от проблемите на социалистическия реализъм, например партийността в литературата, се засягат косвено от Емил Петров в конкретната разработка и в анализите на рецензираните от него художествени произведения.

Ако се съди от заглавието на книгата, с основание може да се помисли, че авторът си е изработил много по-широка представа за понятието поезия. Затова той включва в това понятие всички жанрове на художествената литература. И с право. Идеино-емоционално въздействие и красота с еднаква сила могат да се постигнат и с жанровете на лириката, и на белетристиката. И тук се дискутира по въпроси, засягащи творчеството и на поети, и на белетристи, и на драматически писатели. Изграден е само един по-цялостен литературен портрет — на Светослав Минков.

При оперативната работа на критика личи усетът му за яснота в обобщенията, за точност в оценките, за честност и последователност при разграничаване на значителното от незначителното в литературата.

В тази своя първа книга литературният критик утвърждава партизанските песни на Веселин Андреев; изтъква укрепващото реалистично майсторство в две

произведения на Павел Вежинов („Следите остават“ и „В полето“); вниква с обич в художествената правда, въплътена в Павел Матевите стихове за мъжествената младост; вглежда се в достойнствата на родените „сред боя стихове“ на Веселин Ханчев; в „миналото и сегашното“ в една от стихосбирките на Давид Овадия и съзира поезията в най-хубавите басни на Банчо Банов. С една присъща за критика лаконичност се набляга на силните и слаби страни в художествения метод, проявени в отделни произведения от Камен Зидаров, Стоян Ц. Даскалов, Константин Константинов, Николай Марангозов, Славчо Чернишев и Йордан Вълчев.

Във всяка една от тези статии чрез анализа на стиховете или на белетристичните творби се поставя по един основен проблем и се стига до верни и значителни обобщения: абстрактният и пасивен хуманизъм или социалният сантиментализъм винаги водят до изопачаване на жизнената правда (виж статията „Птици над пожарищата“); реакционната идейност и тенденциозност или натурализмът и механичното и опростителско отразяване на живота спъват, отклоняват и ограничават автора за създаване на ярки и пълноценни художествени образи (виж „В плен на реакционните идеи и натурализма“ и „Жизнена правда и натуралистическо правдоподобие“); неподходящата, старата форма в изкуството винаги влиза в разрыв с новото съдържание на живота, „свършено разрушава всякакво съотношение между същността на изобразяваното явление и неговото изображение“, както отбелязва Чернишевски (виж „Архаизация на съвременността“). Всички останали засегнати въпроси могат да се групират в един основен проблем — само методът на социалистическия реализъм дава най-богатите възможности за всестранното, задълбочено и вдъхновено отразяване на нашия бурен и многостранен живот. От начина, по който се поставят или се прави опит да се решат така възникналите въпроси, може да се съди за темперамента, за силните и слаби страни и за най-общите черти в метода на критика.

Кое всъщност е най-характерното за облика, за литературно-критическия натюрел на Емил Петров? Преди всичко — неговата категоричност в оценките, препоръките и изискванията. Като всеки истински критик Емил Петров разграничава с разбиране видимите достойнства и красотата в художествената творба от занаятчийската продукция, от сурогата. Затова категоричността, разбираана в естетическия смисъл на думата, в стила на Емил Петров идва от неговата творческа самоувереност и от способността му да открива и да подчертава най-характер-

ните особености в метода на отделния художник. Критикът понякога педантично отмерва стойността на фразата си и заковава преценките си в най-лаконична и ясна форма. Всякакво завоалиране, мекота или неяснота в израза са отбегнати и отстранени. Ето как звучи например само една фраза от кратката статия „Правото на критиката“: „Ето го литературно-критическият слон, който е попаднал в стъкларския магазин на поезията е и започнал да чупи с безогледна категоричност, дълбоко убеден, че проправя верен път на поета“ (стр. 104). „Тоя, който прави оценка на поетическите произведения, трябва добре да разбира и чувства (к. Е. П.) поезията, да е естетически грамотен. В „походката“ на неговата критика не бива да има каквато и да е слоновост. Иначе оценките му няма да бъдат правилни, няма да бъдат полезни“ (стр. 105).

Нека не забравяме и характерната за критика откровеност, с която той пише. Откровеност, преминаваща в отделни случаи в дързост. Резкостта наистина често пъти дразни, но всъщност не оцелява талантливите, а само ги потиква и стимулира към творчество. Само две изречения за илюстрация на мисълта: „Псевдопоетичността е голяма слабост, която спъва усилията на Славчо Чернишев да избистря своето поетическо виждане, да намира собствен глас в поезията, да стане поет със своя творческа физиономия. Главно по тая линия в неговите произведения идват доста силните чужди, наносни влияния от страна на други поети, което често води до творческо обезличаване и подражателство, до заглушаване на оригиналните нотки, които звучат в най-добрите му работи“ (стр. 191).

Нима ще загубят нещо поети като Веселин Андреев или Веселин Ханчев, на които открито се сочат някои отделни техни несполуки? В разбора на стиховете им се проявява критичност, не защото не се вижда значителното в поезията им, това, което са постигнали, а защото възможностите и изискванията към тези поети са по-големи. И не може да бъде другояче. Само честно казаната дума има стойност за художника.

Творческата възискателност е друг твърде характерен белег в литературно-критическата практика на Емил Петров. В тълкуванията на художествените творби той се съобразява общо взето със значителните естетически величини, утвърдени от големите майстори на словото. Критикът пледира за пълноценна, свежа и вълнуваща литература, отразяваща богатството на съвременния човек и трудовото величие на социалистическата ни епоха. В не една от статиите се разкриват черти от естетическия му идеал, идеал на критик-марк-

сист. И само като се вземе под внимание неговата принципиалност в изискванията да се разкрива поетическата своеобразност, спецификата, лъхът, пъстротата и ароматът на отделния художник, може да не ни учудват резките му думи срещу някои литератори-опростители. Тази принципиалност ни дава ключ да си обясним основателното му възмущение срещу тях, проявено в статиите „Правото на критиката“ и „Естетически неграмотна рецензия“.

Когато се изброяват положителните страни в стила на критика, то съвсем естествено е да се изтъкнат и слабите му черти: хвърля се в очи най-напред недостатъчната пълнота в естетическите анализи на художествените творби. Макар че у автора се забелязва хубавият стремеж да направи по-обобщени характеристики на отделните художници и да избегне рецензентския характер на поместените статии, те все пак не загубват този си основен характер. Рецензията, такава, каквато я срещаме тук, придобива твърде ограничени възможности. Критикът взема например най-общо отношение към автора, разглежда творбата му, без да има възможност по-нашироко, с по-голяма дълбочина и подробност да вникне в жизнеността, душевната сила и мъдрост на отделния образ, да навлезе в творческия свят на писателя. Авторът на „Поезия и псевдопоезия“ съзнателно се е ограничавал, мерил е мислите си в редове, като често се е съобразявал с рамките на литературния подлистник (повече от статиите на Емил Петров са публикувани във в. „Литературен фронт“).

Що се касае до възможностите на рецензията изобщо като жанр, тя е всъщност истинската, оперативна критика и при това много трудна. У нас рецензията е придобила по-особен, до голяма степен информативен характер. И това е един сериозен неин недъг. Напоследък обаче започна да се утвърждава и другата, по-разгърнатата рецензия, с по-широк анализ, с по-вгълбено естетическо отношение към особеностите на литературата. И първите сегашни стъпки в тази насока са насърчителни. Критикът не бива да се ограничава в миниатюрите, които позволяват да се вземе само най-общо отношение към художествената творба.

Както се изтъкна вече, Емил Петров има завоевания в рецензията, улавя същественото в отделната творба, но и обикновено до тук спира. Когато трябва да изтъкне по-цялостно някои характерни черти и нюанси в личния почерк, спецификата, метода, стила, богатството и многообразието в похватите на един талантлив автор, критикът отбягва тези важни проблеми. А при едно по-обхватно отно-

шение и към прозведение и към творческа личност, изникват и трябва да се решат и редица етично-философски проблеми.

Не се обръща достатъчно внимание при анализите и на градивно-езиковия материал, на художествената форма. А езикът, като реалност на съзнанието, е най-яркият израз на интелектуалната мощ и творчески възможности на писателя. Той, езикът, оцветява по своему различните стилови похвати. Езиковата култура и богатство винаги улесняват художника да вникне с по-голяма лекота и проникновеност в потайниците на човешката душа, да разкрие по-сложни жизнени ситуации, душевни състояния и драматични моменти.

Своеобразният идейно-емоционален свят на художника, индивидуалният му почерк остават на втори план или не се разкриват достатъчно в анализите на критика. Само констатацията на естетическите величини, колкото и вярна да е тя, и с изтъкването на общите положителни или негативни качества и тенденции в художествената творба, не може да се надзърне по-определено и детайлно в художествения стил на автора. А не се ли почувствува стилът на писателя, не се вниква и в неговото светоотношение, трудно се разгадават и уточняват идеите и образите, методът, направлението и цялата му творческа личност. Често пъти Емил Петров остава само в границите на художественото произведение.

При наличието на безспорен талант критикът Емил Петров само ще спечели, ако наред с оперативната си критическа дейност се насочи и към по-обемната рецензия, към портрета, обобщаващите статии и пр., които ще му разкрият по-богати възможности за творческа изява. Без съмнение, когато критикът разгърне сили на по-широк фронт, когато теоретическата сила на обобщенията се основава на по-цялостен анализ, още по-значителните резултати в работата му няма да закъснеят.

Някои от сегашните оценки, направени от критика, стоят някак изолирано от сложното русло на литературния процес. Сочат се успехите на отделни автори, но на каква степен е тяхното художествено майсторство с оглед цялостното развитие на литературата — това не личи.

И последно: литературно-критическото еднообразие в подстъпа на критика към отделния художник. Вярно е, че всяка негова статия, взета самостоятелно, е написана живо, темпераментно, с критически нерв и усет, но събрани в отделен сборник, може да се забележи известно еднообразие в подхода на Емил Петров към авторите. За съжаление това не е само негова слабост. Еднообразие в подстъпа

към отделните художници се забелязва и в работите на други опитни критици. Безспорно „Поезия и псевдопоезия“ като първа книга на критика не може да не притежава и редицата недъзи на нашата съвременна критика.

Емил Петров е млад литературен критик, бързо израсна, вече е с познато име на способен литературен работник, който си извоюва правото да изказва собствени становища и свободата да ги отстоява.

Трябва да се съжалява, че някои утвърдени наши критици престанаха да пишат рецензии, отказаха се от старата си привързаност и страст към критиката и се отдадоха на научно-изследователска дейност в областта на литературното наследство. От това съвременната ни критика само губи.

В своята литературно-критическа дейност отделни литературни работници без стеснение започнаха бързо да променят своите възгледи по известни въпроси и да застават на диаметрално противоположни становища. Подготовката и естетическата праволинейност, ако може така да се каже, на Емил Петров са допринесли за показателната му твърдост в оценките. Затова пък той е слушал, от една страна, одобренията и насърченията на някои свои колеги, а от друга — острите реплики, изказани по негов адрес. Различия от подобен характер в отношението към един критик, решил да защитава преди всичко обективния критерий при преценките и да остане до край принципиален в естетическите си търсения, са неизбежни.

Когато говорим за най-добрите постижения на критика, не може да не отбележим и ценното в кратките му рецензии. Но все пак най-голяма сполука в досегашната критическа дейност на Емил Петров е създадения от него верен творчески портрет на Светослав Минков, озаглавен „Майстор на сатирата“. Очертана е еволюцията, творческата лъкатушна линия в развитието на талантливия наш белетрист и значителните реалистични достижения, до които той се добира. Показани са общо взето най-характерните особености на тоя писател, по които той се отличава от другите наши критически реалисти.

Прави впечатление стегнатостта в изложението, синтезираните обобщения за даден етап от развитието на хумориста.

Твърде характерна за Емил Петров е неговата ненавист към лъжеакадемичния тон, към излишното цитатничество, ненужните отправки, всякакво затлачване и претрупване на мисълта с извадки от разказите на твореца и пр. Критикът е успял да навлезе с вещина в творческия свят на писателя и е разкрил значителната част от неговото образно богатство. Творческото възмъжаване на писателя обаче

се разглежда извън националните традиции на реалистичната ни литература, някак откъснато от достиженията в литературното наследство. Разказите на разглеждания автор остават изолирани от творческите търсения на другите писатели. Добива се впечатление, че Светослав Минков е творил без всякаква връзка със съвременните нему писатели, без да му е оказвано някакво влияние от тях. По времето, когато той формира своята творческа физиономия, литературният процес не е единен — остри противоречия и конфликти са съпътствували неговото развитие. В очерка не се разкриват позадълбочено особеностите на стила на Светослав Минков, нито се сочи по-определено мястото му в съвременната българска литература.

Оценката, която Емил Петров дава на първата книга на Ивайло Петров — „Кръщение“, е точна, но не е изчерпателна. Младият белетрист оправда голямата надежда, която критикът му възложи. „Нонкината любов“, новата книга на писателя, посрещната с радушен прием у нас и в Съветския съюз, обогати творческия му облик.

Основателна и твърде аргументирана е критиката на Емил Петров, отправена към Стоян Ц. Даскалов за натуралистическите му увлечения, проявени във втората част на романа му „Път“. Всеки, който е чел този роман, знае колко е отежнено съдържанието с нескончаемия низ от най-различни епизоди и подробности и с преразказването на биографиите на героите. Но втората книга от романа „Път“ има и ценни страни. Онова, което прави стила на белетриста свеж и жив, е сякаш незабелязано достатъчно. А тъкмо то се харесва на читателя. Не случайно Даскалов е един от най-четените автори у нас, както и сам Емил Петров изтъква.

Нека ни бъде позволено едно малко отклонение. За литературния критик не е без значение да съблюдава сложното съотношение и връзка между писателя и читателя. Читателят не е безучастен съзерцател. Трайни са преживяванията, емоциите и възбужденията му след една дълбока среща с талантлив и мъдър сърцеведец. След като прочете книгата му читателят остава в едно състояние, което трудно се поддава на описание, но е всекиму познато и е твърде ярко. След общуването с проникателния художник читателят разбира истините за живота, тайните за човешката душа, болките и страданията ѝ, борбата и победите на хората през призмата на авторовото виждане. В душата на читателя остава да грее онова огънче, което импулсира към нещо много красиво и възвишено. Естетическото въздействие става реална сила. Тази сила продължава да

действува и читателят „вижда“ очарованието на характерите и картините, с които е заживял, без да ги е срещал, да се възхищава и да „разговаря“ с образите, да ги обича или да се угнетява от тях. Авторовият мир оживява в ново човешко съзнание, с по-друга душевност, с по-друг строй на мислите и чувствата. И ще съумее ли всякога критикът да прозре как творецът овладява човешкото сърце, как убеждава, внушава и възбужда. Ще бъде ли разбран авторът от всекиго и при всички обстоятелства? Едни образи читателите бързо ще разберат и ще ги възприемат, но героите с по-сложни характери могат да останат неразбрани, а представите за тях — неточни, неверни. Тъкмо в такива моменти намесата на литературната критика ще бъде навременна и целесъобразна.

При тълкуването на произведенията трябва да се вземе под внимание правдата на писателя и естетическите му позиции. И само когато се влезе в талвега на реалистичното пълноводие на художника, може да се разбере силата на изображението му, правдата на художествените картини, красотата на създадените от него характери. За съжаление голямата творческа драма на художника често пъти остава чужда и далечна за някои литератори. А не може да се даде точна оценка и няма да бъде верен тълкувател на художествената творба оня литературен работник, който не би проникнал изцяло в образния мир на твореца, който не би погледнал живота през призмата на неговите очи и не би разбрал неговия усет за красота. Без такова вгълбяване оценката ще остане във въздуха, ще бъде абстрактна, суха, умозрителна. Без умението да се изживее тревогата, безпокойството и творческите мъки на художника, не може да се почувствува неговият ръст. В такъв случай критикът трябва да се извисява до естетическата висота на художника. И от това умение и проникателност ще проличи и степента на критическата възискателност, силата и дълбочината на естетическото обобщение. Само като се опознаят и най-големите подробности в художествената атмосфера на писателя и като се вникне в участва и на най-незначителните герои, може да се почувствуват и измамните пукнатини, незадълбочените и повърхностни моменти в стила на дадения художник. Негативните черти в метода му най-ярко проличават в стила, в изобразителната му сила. Прозвучи ли неубедително или фалшиво само един детайл, открои ли се невълнуваща, мъртва сцена, епизод или момент от образа на някои герои, промъкне се и недоверието на читателя към художника, и вече в атмосферата на съмнение, се подценяват или рухват и достойнствата на творбата.

Недъзите в метода на Стоян Ц. Даскалов са изтъкнати с разбиране. Остава в сила и сега препоръката на Емил Петров: „Пълното и последователно осмисляне на художествените позиции в творческата практика на Даскалов, съзнателното и дълбоко следване на реализма, преодоляването на натуралистическите тенденции е решаващо условие за бъдещото развитие на писателя“ (стр. 156).

Героичната романтика, патосът на саможертвата и подвига, пълното единство на мисъл и чувство са точно доловени и изтъкнати в разбора на партизанските песни на Веселин Андреев. Вярна е в основата си оценката за силните и вълнуващи стихове на този оригинален поет. Но тази боева лирика дава богат материал и за по-задълбочен анализ, за да се изтъкне своеобразието, стилът и богатството от изразни средства на поета. За съжаление такъв анализ не е направен от критика.

Когато четем оценките за „Следите остават“ и „В полето“ от Павел Вежинов, виждаме колко губи съвременната литература от неактивното участие на белетриста.

Павел Вежинов е оригинален наш белетрист, създал значителни художествен образи от Отечествената война и от антифашистката съпротивителна борба на народа ни, се отклони някак от генералния път на литературата ни и не е вече в първите ѝ редици. Как и защо се получи така? Кой е виновен?

Защо Валери Петров, Радой Ралин, Невяна Стефанова и други талантиви поети все още „пробват“, търсят себе си и не проявяват в достатъчна степен качествата си на самобитни творци? Защо мълчи един поет като Веселин Андреев?

Чакат разрешение и редица други назрели въпроси.

Актуалните проблеми на нашата литература привличат вниманието, вълнуват и тревожат съзнанието на Емил Петров. Той искрено се безпокои, когато наблюдава как някои автори, подбрали интересни и актуални теми, бързат да пишат, без да са заживели по-отблизо със сюжета, без да са усвоили творчески материала. И такива автори творят без вдъхновение, повърхностно, вяло. Срещу тази вредна практика критикът изказва твърде интересни мисли, като сочи и вредните последици от този скорострелен начин на писане. Увлечения от подобен род могат да се посочат в практиката на много наши писатели. И съвсем основателни са заключителните мисли на Емил Петров по повод една добре замислена, но лошо осъществена „Поема за летеца“ от Славчо Чернишев: „Интересен жизнен материал, талантлив поет и... бледо, повърхностно, невълну-

ващо произведение. Аз се помъчих да посоча причините за тоя нежелан резултат.

Явно е, че Славчо Чернишев още не е преодолял някои сериозни стари слабости на своето творчество, които в изменен вид са изпъкнали отново. Но има и нещо друго — тия слабости са се появили с такава сила, защото поетът не се е слял органически със своята тема, не е горял творчески с нея, не е износил своя поетически замисъл и е писал прибързано, без вдъхновение“ (стр. 191).

Силата и гъвкавостта на литературно-естетическите позиции на критика се проявяват в най-добрите конкретни анализи на отделните художествени произведения, разгледани в книгата: това е всъщност естетика в действие. Тези позиции се очертават особено ясно в статията „Проблеми на нашата съвременна поезия“, където се прави преглед на поезията ни през 1952 година.

Спомням си как се посрещна този преглед, обсъждан на времето от членовете на Съюза на българските писатели (в книгата поместен в твърде преработен вид). Тогава предизвика буря от негодувания и обиди. Въпреки всичко обаче в прегледа бяха направени доста справедливи констатации. Тези истини не са загубили своята стойност и днес. Някои от засегнатите автори не опровергаха с творчеството си истината в тези констатации.

В прегледа са изтъкнати характерните проблеми, забелязани са основните тенденции в развитието на нашата съвременна поезия; синтезирани са верни изводи и обобщения. Критикът се застъпва за една дълбоко вълнуваща лирика, съдържаща драматизма на нашето съвремие. Посочва жизнената необходимост от такава поезия, която да е тясно свързана с най-острата и жива проблематика на деня. Нима днес не се очакват от поетите такива мъдри и прочувствени стихове, в които да се отразяват дълбоките промени в „предмета на поезията — живия човек, в неговия вътрешен, морално-политически облик, в душевния му строй, в поведението му и в съдържанието на неговите преживявания“?

От прегледа, пък и от другата проблемна статия „Да създаваме пълнокръвна поезия“ могат да се открият характерни особености — и положителни, и отрицателни — в развитието на лириката ни, макар тези обобщения да се отнасят до художествени творби, писани през годините 1952 и 1954. Отбелязват се най-значителните нови мисли, които наистина са обогатили и освежили, умъдрили и оживили поезията през тези години.

Критикът взема отношение и по дискусията за интимните и гражданските мотиви в лириката, като влиза в спор с Христо

Радевски, Георги Караславов, Владимир Топенчаров и други.

Без да се изпада в социологизуване, Емил Петров е за оная поезия, която има най-интензивна и органическа връзка със живота, чрез която може да се покаже с по-голяма сила величието на „сегашния сурово-красив, напрегнат и героичен ден на нашата родина“. Но своя естетически идеал той не абсолютизира и не превръща в догма.

Като разглежда отделни стихотворения, стихосбирки или поеми на поети като Елисавета Багряна, Валери Петров, Орлин Орлинов, Славчо Чернишев, Иван Бурин, Младен Исаев, Климент Цачев, Богдан Глогински, Стефан Поптонев, Иван Радоев, Тодор Харманджиев, Добри Жотев, Христо Ганев, Ламар, Николай Марангозов и други, Емил Петров сочи достиженията им, но прави и навременни тревожни сигнали в тяхното развитие. Поставя и други жизнени проблеми за пълноценното развитие на нашата лирика.

Искушавам се да цитирам само един пасаж от точната, сгъстена и вярна характеристика на Багряна за периода от преди народната победа: „Някога неспокойният и тревожен туптеж на поетическото сърце на Багряна говореше за трагичната потиснатост, за помръкналата и безрадостна съдба, на която бе обречена българската жена от господстващите в буржоазното общество уродливи, античовешки отношения между хората. Жизнената поривност на поетесата, нейната жажда да се живее човешки осмислено, красиво и свободно се сблъскваше с фалша, гнилостта, условностите и цинизма на живота“ (стр. 13). Тук личи умението на Емил Петров в синтезирана форма да отбележи най-специфичните моменти за този период от индивидуалния портрет на поетесата. А такова умение може да прояви само критик с безспорно дарование.

В своите оценки авторът на „Поезия и псевдопоезия“ не е безстрастен констататор. Той чувства и разбира правдата на твореца, съумява да разшифрова неговите поетически тайни в художествената творба и само като се съобразява с тях насочва писателя в оная насока, в която той би могъл най-правилно да се развива. Дори и когато някои оценки могат да се оспорят или всецяло да не се споделят, твърденията на критика са аргументирани с подходящи примери, обосновани са с разбиране, с лично отношение.

Колкото и прецизни да са оценките за отделните творби, развитието, растежът на писателите се отбелязва, с малки изключения, обикновено с най-общи, макар и характерни черти от поетическия им рисунок. Това е, както се изтъкна по-горе, един сериозен недъг в стила на критика.

Към по-вгълбен и обемен естетически анализ не се прибегва. Опитът, който се прави да се обясни сравнително бързото творческо израстване на Валери Петров до позициите на социалистическия реализъм, е насърчителен.

Могат да се посочат някои отделни неточности в критическите бележки на автора за разглежданите от него творби, но сега считам това за безпредметно.

Естетическият критерий в практиката на нашия критик не се ограничава в рамките на десетина догматични правила. За вярната оценка той дири обективен критерий, здрава основа и ги открива в „гледната точка на живота.“ „Прониквайки задълбочено в особеностите на дадено произведение, пише Емил Петров, критиката е длъжна да излезе от него и да го сравни с живота, с действителността, която е отразена в това произведение. Г л е д н а т а т о ч к а н а ж и в о т а (к. Е. П.) — ето без кое всяка критика губи здрава почва под краката си, линее и се изражда. Без тази гледна точка на живота като основна, изходна позиция при преценката на литературните факти, ние не бихме могли да разберем както трябва и особеностите на отделните произведения. Сравнявайки произведенията на изкуството с живота търсейки жизнената правда в тях, ние ще видим кои от тия произведения са правдиви, ярко художествени отражения на живота и кои — фалшиви, ние можем да открием силните и слабите страни на отделните творби. Правдивите, вълнуващите произведения ще ни заразяват със своите мисли и чувства, ще ни завладяват с вложените в тях мечти, а слабите в един или друг смисъл ще ни оставят студени и безучастни, ще пораждат досада и естествено желание да ги видим не такива, каквито са, а други, по-добри, верни на живота и изкуството, да ги видим такива, каквито трябва да бъдат.

Разбира се, това не трябва да води до фабрикуването на задължителни рецепти и нормативни предписания, които да се налагат на произведенията, без оглед на тяхното конкретно своеобразие“ (стр. 101).

Критикът Емил Петров гледа на живота като на творец на най-съвършена красота и иска да я открива в художествените съзерцания на творците. И като съзира, че жизнената красота е отразена в бедни поетически платна, той искрено се тревожи за изоставането на поезията от стремителната динамика на нашето време. Сочни като неин освежителен извор проблемите на деня, конфликтите и драматизма на живата наша действителност. Драматизмът не се разбира като някакъв пробен камък, о който трябва да се изпитва значителността на естетическата величина

на поезията, както помислиха някои на времето, а като важен и неделим спътник на лириката и изобщо на литературата, тясно свързана с народа. И поет, направил лична участ живота на народа, не може да не живее с тревогите и драматизма му. Затова съвсем основателно е недоволството на Емил Петров от нивелацията, розово-сладникавите тиради, абстрактно-реторичните излияния в лириката. Той се обявява против т. н. теория на безконфликтността и срещу всякакви упадъчни формалистични и индивидуалистични влияния.

И не е случайно, че с такава силна обич се утвърждава остро актуалната гражданска поезия, поезия боева, мъжествена и дълбока, с разнообразна „жанрова физиономия“, кръвно свързана с животрептящата проблематика на народния живот. Критикът жадува за свежа, пълнокръвна, богата и многостранна литература; жадува за пълен разцвет в литературата.

В поменатия преглед за лириката се отправя упрек към някои поети, заради тяхната недостатъчна творческа активност. Днес този справедлив упрек не засяга всички еднакво.

Всъщност упрекут за творческата неактивност на някой от писателите важи с още по-голяма сила почти за всички критици и теоретици. Малка е за съжаление, много малка е тяхната продукция. За десет години — средно по една или две книги и то предимно със статии. . . По-големи студии по отделни въпроси, историко-критически изследвания, монографии или очерци за отделни автори и проблеми са твърде голяма рядкост.

Що се отнася до разглеждания критик, днес той не е един от най-продуктивните. Не се среща често името му в периодичния печат. Но нека читателите не останат с погрешното впечатление, че поместените двадесет статии са всичкото, излязло из под перото на Емил Петров. Включеното

тук представлява може би една трета от неговата продукция. В книгата не са поместени някои статии за социалистическия реализъм, за болшевишката партийност и редица отзиви и рецензии за отделни книги на Емилиян Станев, Камен Калчев, Людмил Стоянов, Павел Вежинов, Емил Манов, Мария Грубешлиева, Михаил Кремен, Георги Томалевски, Младен Исаев, Богомил Райнов, Арманд Барух, Петър Горянски, Здравко Сребров, Никола Маринов, Харалан Русев, Александър Геров, Боян Болгар, Невяна Стефанова; за някои съветски автори и други. Както се вижда, строг е бил в подбора на собствените си статии критикът. Строг и справедлив. И струва ми се, че сега, под много от поместените рецензии авторът им не бе се подписал. В някои от тези негови работи се забелязват острите недъзи на един поранен период от развитието му, когато неговото критическо перо още не е било достатъчно спокойно и укрепнало. . . Но не тези статии са в края на краищата главното в творческото развитие на критика. Когато се вгледаме по-отблизо в достоинства и недъзите в неговата литературно-критическа дейност, не може с радост да не констатираме, че Емил Петров има собствена физиономия на литературен критик и се стреми да споделя с читателите интересни и лични наблюдения, обобщения и изводи за развитието на родната ни литература. Ако със същия творчески темп продължи да работи, той скоро ще се домогне до постиженията на утвърдените творци в българската литературна критика. Но възможностите се проектират в сферата на бъдещето. Сега Емил Петров все още не е написал значителното си произведение, макар книгата „Поезия и псевдопоезия“ да е първата му твърде самоуверена стъпка към значителните и трайни завоевания в литературата.

ХРИСТО ЙОРДАНОВ